

1990 р.) / О.Бойко // Сучасність. – 2003. – №2. – С.62–69.

10. Павлишин М. Де межа компромісу / М.Павлишин // За вільну Україну. – 1990. – 7 грудня. – С.3.

11. Про черговий набір на дійсну військову службу восени 1990 року: Рішення Облвиконкому Львівської обласної ради першого демократичного скликання [архів автора].

12. Тільки на українцях тримається армія // За вільну Україну. – 1990. – 12 грудня. – С.1.

13. Недільський А. Загроза для майора / А.Недільський // За вільну Україну. – 1990. – 14 грудня. – С.3.

14. Хто сіє напруженість // За вільну Україну. – 1990. – 12 січня. – С.2.

15. Вовк Б. Перспектива в конструктивізмі / Б.Вовк, А.Недільський, Я.Якимович // За вільну Україну. – 1991. – 29 березня. – С.1.

16. Козловський Б. Брифінг в Обласній раді / Б.Козловський // За вільну Україну. – 1990. – 12 січня. – С.1.

17. На брифінгу в обласній раді // За вільну Україну. – 1991. – 19 січня. – С.1.

18. Романів Є. Час випробувань / Романів Є. // За вільну Україну. – 1991. – 30 січня. – С.1.

19. Паранчак М. Брифінг в Обласній раді / М.Паранчак // За вільну Україну. – 1991. – 27 квітня. – С.1.

References

1. Pro chergovij pryzov na dijsnu vijs'kovu sluzhbu v rjady Radjans'koi' Armii': Uhvala L'vivs'koi' oblasnoi' rady pershogo demokratychnogo sklykannja [arhiv avtora].

2. Pro zminu rishennja №7 vid 26 bereznja 1990 r. "Pro chergovij nabir na dijsnu vijs'kovu sluzhbu: Uhvala L'vivs'koi' oblasnoi' rady pershogo demokratychnogo sklykannja" [arhiv avtora].

3. Pro vidbuvannja strokovoї vijs'kovoї sluzhby rekrutamy l'vivs'koi' oblasti: Uhvala Prezycji' L'vivs'koi' oblasnoi' Rady pershogo demokratychnogo sklykannja // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 12 serpnja. – S.1.

4. Rada i armija shukajut' porozuminnja // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 15 serpnja. – S.1.

5. CDAGO Ukraїny. – F.1. – Op.32. – Spr.2540.

6. Pro osinnij pryzov vijs'kovozobov'jazanyh u L'vivs'kij oblasti dlja prohodzhenja dijsnoi' vijs'kovoї sluzhby: Uhvala Prezycji' L'vivs'koi' oblasnoi' Rady pershogo demokratychnogo sklykannja [arhiv avtora].

7. Pro vtikachiv z radjans'koi' armii' // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 9 veresnja. – S.1.

8. Poky ne strajkujemo // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 18 zhovtnja. – S.1.

9. Bojko O. Zagostrennja politychnoi' konfrontacii' v Ukraїni: ataka opozycji' ta kontrnastup konservativ (serpen' – gruden' 1990 r.) / O.Bojko // Suchasnist'. – 2003. – №2. – S.62–69.

10. Pavlyshyn M. De mezha kompromisu / M.Pavlyshyn // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 7 grudnja. – S.3.

11. Pro chergovij nabir na dijsnu vijs'kovu sluzhbu voseny 1990 roku: Rishennja Oblvykonkomu L'vivs'koi' oblasnoi' rady pershogo demokratychnogo sklykannja [arhiv avtora].

12. Til'ky na ukrai'ncjah trymajet'sja armija // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 12 grudnja. – S.1.

13. Nedil's'kyj A. Zagroza dlja majora / A.Nedil's'kyj // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 14 grudnja. – S.3.

14. Hto sije napruzhenist' // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 12 sichnja. – S.2.

15. Vovk B. Perspektyva v konstruktyvizmi / B.Vovk, A.Nedil's'kyj, Ja.Jakymovych // Za vil'nu Ukraїnu. – 1991. – 29 bereznja. – S.1.

16. Kozlovs'kyj B. Bryfing v Oblasnij radi / B.Kozlovs'kyj // Za vil'nu Ukraїnu. – 1990. – 12 sichnja. – S.1.

17. Na bryfingu v oblasnij radi // Za vil'nu Ukraїnu. – 1991. – 19 sichnja. – S.1.

18. Romaniv Je. Chas vyprobuvan' / Romaniv Je. // Za vil'nu Ukraїnu. – 1991. – 30 sichnja. – S.1.

19. Paranchak M. Bryfing v Oblasnij radi / M.Paranchak // Za vil'nu Ukraїnu. – 1991. – 27 kvitnja. – S.1.

Apal'kov M. V., bread-winner of Center of research of ukrainian-pol'skikh relations, Institute of ukrainoznavstva the name of I. Krip'yakevicha NAN of Ukraine (Ukraine, Lviv), oleg-muravskiy@ukr.net

Is fight of the Lviv regional soviet for improvement of terms passing of military service draftees of Lviv area (1990–1991)

The features of serving of urgent military service are certain by the draftees of the Lviv area on a fracture 1980–1990 th, the legislation of Ukraine is described in the field of military, maintenance of normatively-legal acts of local authorities that determined composition of draft to the commission is analysed, regulated passing of military service, sanctioned formation of the special commissions for the study of cases of wilful abandonment of place of service servicemen. It is marked the important role of the Lviv regional soviet, that in unfavorable social and political terms managed to work out the numerous problems of servicemen and put right a public inspection after a military sphere. For consideration of object research drawn on row of both scientific theoretical methods (analysis, synthesis, comparison, generalization, induction, deduction) and specially-historical, that allowed all-round to describe the fight of deputies of the Lviv regional soviet for the improvement of terms of passing of military service the draftees of area.

Keywords: the Lviv regional soviet, soviet army, draft commission.

Апальков М. В., соискатель Центра исследования украинско-польских отношений, Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины (Украина, Львов), oleg-muravskiy@ukr.net

Борьба Львовского областного совета за улучшение условий прохождения военной службы призывниками Львовской области (1990–1991)

Определены особенности отбывания срочной военной службы призывниками Львовской области на переломе 1980–1990-х гг., охарактеризовано законодательство УССР в военной сфере, проанализировано содержание нормативно-правовых актов местных органов власти, которые определяли состав призывных комиссий, регламентировали прохождение военной службы, санкционировали образование специальных комиссий для изучения случаев самовольного оставления места службы военнослужащими. Отмечено важную роль Львовского областного совета, который в неблагоприятных общественно-политических условиях сумел решить многочисленные проблемы военнослужащих и наладить общественный контроль за военной сферой. Для рассмотрения предмета исследование использовано ряд общенаучных теоретических методов (анализ, синтез, сравнение, обобщение, индукция) и специально-исторических, что позволило всесторонне охарактеризовать борьбу депутатов Львовского областного совета за улучшение условий прохождения военной службы призывниками области.

Ключевые слова: Львовский областной совет, советская армия, призывная комиссия.

* * *

УДК 94(477):336.711/.713“2008/2009”

Резнік І. С.

аспірант, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), lexh2009@ukr.net

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 2008–2009 РР.

Метою статті є реконструкція процесу розвитку вітчизняної банківської системи у 2008–2009 рр. і аналіз впливу на неї світової фінансово-економічної кризи. Досліджуються наступні аспекти проблеми: причини виникнення кризи, її наслідки для банківської системи, економіки та населення, антикризові заходи банків та уряду. При написанні статті використовувались такі методи наукового пізнання: аналіз, синтез, порівняння, дедукція, індукція.

Автор дійшов висновку, що фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. рівною мірою була спричинена впливом глобальної фінансової кризи, так і наявністю системних проблем в українській економіці, і розвивалась на тлі погіршення світової фінансової кон'юнктури. Вона зчинила руйнівний вплив на економіку України, завдала тяжкого удару банківській системі, спричинила зниження темпів росту ВВП і значне зниження реальних доходів населення. Особливу увагу автор приділив антикризовим заходам НБУ та уряду, які викликали невдоволення суспільства та критику експертів. Дослідження надає цінну інформацію, що допоможе долати подібні кризи в майбутньому.

Ключові слова: історія України, банківська система, Національний банк України, комерційні банки.

У 2014 р. Україна знову опинилася в умовах тяжкої соціально-економічної кризи, основний тягар якої припав на вітчизняні банки. Відповідно, детально

дослідження історії розвитку української банківської системи впродовж фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. та аналіз її наслідків для банківської системи, економіки та суспільства сприятиме пошуку шляхів подолання сучасної кризи. Вона приголомшила своєю глибиною, масштабами розгортання, формами прояву, безпрецедентною динамікою. Тому врахування власного історичного досвіду допоможе уникнути низки помилок в реалізації державної антикризової політики.

Ця проблема досліджувалась у роботах таких вчених: І.Кравченко, О.Ватаманюк, Д.Гресько, В.Міщенко, Р.Лисенко, Г.Багратян та ін. Однак вони зосередили свої зусилля на вивченні фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. у цілому, пошуку її причин і наслідків. Тому дослідженню історії розвитку українських банків у цей період в їхніх роботах приділено мало уваги. Ця тема потребує додаткового вивчення.

Восени 2008 р. Україна відчула руйнівний вплив наслідків світової фінансової кризи, яка виникла внаслідок іпотечної кризи. Вона розпочалася з банкрутства великих фінансових установ у США і швидко переросла у світову, призвівши до банкрутства багатьох європейських банків, страхових компаній і різкого падіння біржових індексів і вартості акцій та товарів по всьому світу. Вперше в історії криза майже одночасно охопила розвинуті капіталістичні економіки й економіки країн колишнього соцтабору. Її наслідки були подібними у всіх постраждалих державах: різке скорочення ВВП, значне зменшення обсягів виробництва, торгівлі, інвестицій, зниження життєвого рівня населення, зростання кількості безробітних. Утім, кожна країна мала набір власних соціально-економічних проблем, що визначали специфіку перебігу і наслідки кризи для економіки і суспільства. Її передумовами в Україні стали: постійне зростання валового зовнішнього боргу держави (зріс у 5 разів, порівняно з 2004 р. – до 105,3 млрд. дол.); від'ємне сальдо зовнішнього торгівельного балансу з 2006 р.; зростання тіншового сектора економіки; велика залежність від цін на енергоносії та основні категорії експортних товарів (як наслідок хронічних диспропорцій у розвитку економіки та надзвичайно високої енергоємності промисловості). Також, як зазначав М.Стельмах, до кризи Україна підійшла з великою системною проблемою – відсутністю довіри до гривні як стабільної грошової одиниці. Доларизація економіки перевищувала 30%, а за 6 попередніх місяців населення скупило 6,5 млрд. дол. [1, с. 5]. Виникнення гострої фінансово-економічної кризи в нашій країні стало очевидним після оприлюднення інформації про погіршення основних економічних показників та фінансові проблеми, з якими зіткнулася більшість українських комерційних банків. Так, ЗМІ повідомляли про значне зменшення попиту на залізо та сталь на світових ринках, що стало причиною різкого зниження обсягів експорту та надходження валюти до української економіки [2]. Також впродовж осені і початку зими 2008 р. у середньому на чверть впали ціни на нерухомість, а більшість будівельних проектів була зупинена. Обсяги виробництва в основній експортній галузі України – металургії – скоротились на 36%,

загалом же спад промислового виробництва досяг 20%. Багато підприємств, будучи не в змозі витримати тиск податкового тягаря в таких умовах, перейшли в тінь. У цілому за підсумками 2008 р. тіннова економіка зросла до 31% від ВВП, що стало максимальним показником з 2001 р. [3, с. 5]. Також за підсумками 2008 р. майже вдвічі зросло від'ємне сальдо зовнішнього торговельного балансу – до 10 млрд. доларів [4]. Наслідком кризи стало скорочення промислового виробництва і будівництва на 40%, зниження середньої заробітної плати, загроза банкрутства багатьох комерційних банків. Рівень інфляції упродовж року зріс до 22%. 3 серпня 2008 р. неухильно знижувалася середня заробітна плата по Україні, а заборгованість по її виплаті щомісяця зростала на 2% (починаючи з 1 млрд. грн. у листопаді 2008 р.). Традиційно, найвищий показник заборгованості по зарплаті демонстрували підприємства металургійної, машинобудівної, аграрної і транспортної галузей. Працівники бюджетної сфери також скаржились на постійну затримку зарплат. Вперше за кілька років уряд перестав видавати вчасно пенсії та інші соціальні виплати. Затримки з виплатою коштів знижували й без того невисоку купівельну спроможність українців, що сприяло подальшому погіршенню соціально-економічної ситуації. Для населення найбільш очевидним свідченням початку тяжкої кризи стало швидке зниження курсу гривні – впродовж осені 2008 р. вона знецінилася щодо долара на 42% (курс встановився на відмітці 6,87 грн./дол.). Інтервенції на валютному ринку здійснювалися нерегулярно і в недостатньому обсязі, тому ніяким чином не завадили стрімкому зниженню курсу національної валюти. У грудні падіння гривні стало обвальним і 17 грудня 2009 р. гривня встановила історичний антирекорд: на міжбанківському ринку курс зріс до 9,40–9,80 грн. за долар. В обмінниках готівковий долар купували за курсом 9,8, продавали ж за 10,5–10,7 грн. За євро банки пропонували 12,5–14 грн., а продавали європейську валюту за 15–15,5 грн. [5, с. 8]. Відсутність адекватної реакції з боку НБУ на фактичний крах національної грошової одиниці драгувала населення і зводила з розуму експертів. Прем'єр на брифінгу 18 грудня 2009 р. звинуватила НБУ та президента В.Ющенка в проведенні спланованого обвалу гривні з метою отримання спекулятивних доходів і пограбування населення. Все, що відбувалося з гривнею, вона назвала наслідком операцій Нацбанку, підтримуваних кількома найбільшими банками. На її думку, більша частина коштів, виділена урядом на рефінансування проблемних установ, спрямовувалася на валютний ринок для закупівлі доларів безпосередньо у НБУ за курсом, нижчим від ринкового. Таким чином, наприклад, банк “Надра”, отримав рефінансування в обсязі понад 7 млрд. грн., скупив валюту і заробив на падінні гривні півмільярда доларів. Низка експертів підтримувала цю думку. Хоча частина з них вважала, що керівництво НБУ через свою непрофесійність просто втратило контроль над ситуацією, але більшість прямо звинувачувало його в зумисності таких дій. Вони мотивували свої звинувачення тим, що різка девальвація гривні одночасно слугувала кільком цілям: була необхідна для збільшення доходів експортерів (що

стояли на боці президента), для підриву довіри населення до уряду Ю.Тимошенко і для того, щоб заробити на коливаннях курсу і пільговому рефінансуванні. Вперше небажання В.Ющенка ініціювати звільнення голови НБУ В.Стельмаха (попри наполегливі прохання депутатів) та спроби пропрезидентських ЗМІ перекласти всю вину на уряд лише підкріплюють цю версію. Як би там не було, різка критика і обвинувачення НБУ з боку прем'єр-міністра призвели до швидкого покращення ситуації на валютному ринку: вже 19 грудня банки купували долар за 7 грн. і продавали за 9 [5, с. 8]. Але в результаті цих гойдалок дуже постраждали прості люди – їхні заощадження в гривні знецінилися майже вдвічі, на фоні стрімкого росту цін на продукти харчування і пальне реальні доходи населення скоротилися на третину. В результаті різко впала довіра до влади як такої і до вітчизняних банків – за даними соціопитувань, в кінці 2008 р. 48% респондентів підтримували відставку уряду [6], а рівень довіри до банків знизився до рекордних 8,5%.

Відповідно, нема нічого дивного в тому, що кризові явища в економіці та вплив іноземної валюти з України завдали тяжкого удару вітчизняній банківській системі. Варто підкреслити, що до вересня 2008 р. вона працювала більш-менш стабільно, бо чинники, що стали першопричиною світової кризи, не були надто вагомими в нашій країні і тому майже не вплинули на функціонування банків. Україна не мала розвинутого фондового ринку і проблеми масового неповернення іпотечних кредитів (які до того ж становили всього 15% ВВП, а не 75%, як у США) [2]. Але поступово наслідки глобальної кризи докотилися й до нашої держави і вдарили по вітчизняних банках. В умовах прогресування кризових явищ в світовій економіці, постійного підвищення недовіри народу до більшості банків та банківської системи в цілому, відтік коштів з рахунків, залучення депозитів банками з жовтня 2008 р. значно зменшилось, виникла велика напруга на фінансовому ринку. За умов економічної нестабільності і відсутності надій на швидке поліпшення ситуації, вкладники почали масово знімати гроші з рахунків. Через це подальше здійснення банками кредитної і депозитної діяльності було значно ускладнене. У результаті у більшості українських банків знизилися показники ліквідності і платоспроможності, тобто вони стали неспроможними розрахуватися за взятими на себе зобов'язаннями [7, с. 4]. З метою запобігання відпливу коштів населення з банківської системи банки почали поступово збільшувати процентні ставки, але це не призвело до значного поліпшення ситуації. В цілому, за 4 квартал 2008 р. – 1 квартал 2009 р. населення вилучило понад 23% депозитів з банківської системи. Загалом, можна констатувати, що протягом 2008–2009 р. банківський сектор розвивався в умовах відпливу депозитів і погіршення якості активів [8, с. 3]. Одними з перших із великими проблемами зіштовхнулися 3 банки – Укргазбанк, “Родовід Банк”, “Київ”. Не оминула криза й Промінвестбанк – один з найбільших банків України, що посідав шосте місце за активами й раніше тричі визнавався банком року). Конфлікт акціонерів і керівництва установи спричинив паніку серед вкладників, які за кілька днів зняли з

рахунків близько 3 млрд. грн. Рефінансування у розмірі 5 млрд. грн., надане НБУ наприкінці вересня 2008 р., не допомогло стабілізувати ситуацію і в жовтні в банку була запроваджена тимчасова адміністрація. Вже в грудні 2008 р. відбувся його продаж російському Внешшэкономбанку. Події довкола Промінвестбанку спричинили кризу довіри населення до всієї банківської системи. Дуже швидко в Україні з'явилася ціла низка проблемних банків: “Укрпромбанк”, “Інпромбанк”, “Іпобанк”, “АРМА”, “Володимирський”, “Столиця”, “Трансбанк”, “Надра”, “Дністер”, “Енергія”, “Київ” та ін. НБУ, як головний регулятор, був змушений вживати заходів, спрямованих на стабілізацію ситуації. Він став широко застосовувати практику призначення своїх тимчасових управляючих у такі установи, завдяки чому вдалося уникнути масового банкрутства банків і ще більшого загострення соціально-економічної кризи. Загалом же, тимчасова адміністрація була введена до 24 українських банків, що були визнані НБУ проблемними. Серед них 4 установи належали до I категорії (найбільші банки), 1 – до другої, 2 – до третьої і 17 – до IV категорії (маленькі банки) [7, с. 5]. Це підкреслює, що найчисельніша за кількістю група малих банків є найвразливішою під час криз. Не маючи достатньої фінансової подушки безпеки і не отримуючи фінансової допомоги від уряду, вони є найменш ефективними у боротьбі з кризовими явищами. Також під час цієї кризи НБУ вперше став широко використовувати механізм рефінансування проблемних банків, через що потім неодноразово критикувався експертами (очевидною видавалась корупційна складова цього процесу, адже фінансову допомогу від уряду отримували зазвичай лише банки, чиї власники були наближеними до влади, і ці кошти використовувались переважно для проведення валютних спекуляцій, а не стабілізації банківської системи). Загальна сума коштів, виділених станом на 15 грудня 2008 р. (напередодні обвалу гривні) на рефінансування, перевищила 40 млрд. грн. Серед банків, які отримали найбільше коштів, два державні банки – Ощадбанк (4 млрд. грн.) та Укрексімбанк (1,4 млрд. грн.), а також низка великих комерційних банків – “Надра” (7,1 млрд. грн.), Промінвестбанк (6,03 млрд. грн.), “Приватбанк Дніпро” (3,41 млрд. грн.), “Фінанси та кредит” (2,67 млрд. грн.), Родовідбанк (2,17 млрд. грн.), Укрпромбанк (1,35 млрд. грн.), “Фінансова ініціатива” (1,28 млрд. грн.), Укргазбанк (1,23 млрд. грн.) [5, с. 9]. Той факт, що більшість цих установ використовувала отримані гроші для здійснення валютних спекуляцій, засвідчив появу ще одного вагомого чинника тиску на гривню. До того ж представники маленьких банків постійно підкреслювали, що НБУ турбується про захист інтересів лише двадцяти найбільших банків і стверджували, що розмір відкатів за отримання на пільгових умовах кредитів у процесі рефінансування доходив до 7% від суми. Їхне обурення і прагнення однакових правил ведення бізнесу є справедливим, хоча експерти виправдовували бажання НБУ надати допомогу передусім найкрупнішим установам, бо крах навіть однієї з них призвів би до появи величезних проблем для всієї банківської системи держави. Більш того, після збільшення у середині лютого 2009 р. Фонду

гарантування вкладів фізичних осіб до 5 млрд. грн., крах декількох середніх та невеликих банків вже не повинен був мати серйозних наслідків.

З метою стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні та допомоги комерційним банкам НБУ уклав угоду з МВФ про залучення кредиту в розмірі 16,5 млрд. доларів. Для покриття бюджетного дефіциту влада у листопаді залучила ще 3 млрд. грн. Також уряд на чолі з Ю.Тимошенко та НБУ на чолі з В.Стельмахом ухвалили велику кількість антикризових нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення зростання резервів банків, збільшення частки довгострокових пасивів і рівня капіталізації, розкриття інформації про фактичних власників банків. З метою покращення рівня задоволення кредиторських вимог до банків-банкрутів і, в першу чергу, задоволення вимог вкладників-фізичних осіб, Фонд гарантування вкладів підвищив розмір гарантованих відшкодувань до 150 тис. грн. кожному вкладнику ліквідованого банку, включаючи відсотки на день настання їх недоступності. За умов поглиблення кризи дії Нацбанку були спрямовані як на приборкання високих темпів інфляції у першій половині року, так і на подолання наприкінці року знецінення гривні до основних світових валют шляхом зваженого використання монетарних інструментів та механізмів. 11 жовтня 2008 р. НБУ з метою пом'якшення впливу фінансової кризи видав постанову №319, згідно з якою активні операції банків були частково обмежені, дострокове розірвання договорів по депозитах заборонене і запроваджений п'ятивідсотковий коридор коливань курсу на готівковому ринку. Передбачалось, що обмеження діятимуть до стабілізації банківської системи України. Потім 5 грудня 2008 р. постановою №413 НБУ скасував антикризову постанову №319, залишивши в силі лише пункт про заборону дострокового зняття вкладів. Постанова НБУ про обмеження на дострокове вилучення депозитів і курсові коливання на валютному ринку була вчасним заходом. Про це заявив ряд експертів. Зокрема, директор економічних програм Центру Разумкова В.Юрчишин нагадав, що подібні заходи НБУ здійснював у 2004 р., під час продовження президентської кампанії. На думку експерта, фінансова стабільність має бути важливішою за розширення кредитування в Україні. Дії НБУ викликали осуд в суспільстві, але для експертів були дуже зрозумілими і послідовними. Незважаючи на їх непопулярність, на той момент вони були чи не єдиним можливим засобом для пом'якшення впливу кризи. Також на користь цього рішення свідчить той факт, що у кризовому 2004 р. подібні заходи Нацбанку допомогли запобігти масовому відтоку грошей з банківської системи, врятувати її від краху і доволі швидко стабілізувати ситуацію [5, с. 8]. Щоправда, на цей раз його діям явно бракувало твердості і прозорості. Наляканому населенню ніхто не пояснив необхідність і тимчасовість даної антикризової програми. Відповідно, з листопада 2008 р. НБУ був основним подразником для населення, бо девальював гривню і заборонив дострокове зняття депозитів. Однак, навесні 2009 р., коли зросла кількість проблемних банків, головним об'єктом невдоволення українців стали комерційні банки. Хоча загалом можна стверджувати, що без необхідності Центральний банк

не втручався, відслідковував динаміку притоку і відтоку капіталів, тобто його політика щодо депозитів була адекватною і зрозумілою. Але НБУ так і не зумів справитись з інфляцією. У 2008 р. середній курс гривні виріс аж до 7,70 грн./дол.

У 2009 р. грошово-кредитну та валютну політику НБУ було спрямовано передусім на зменшення темпів інфляції та захист економіки від впливу наслідків кризи. Погіршення економічної ситуації у світі, з огляду на високий рівень вразливості економіки України, призвело до розгортання системної економічної кризи. В результаті зниження зовнішнього і внутрішнього попиту значно зменшились обсяги виробництва в усіх ключових галузях економіки, крім сільського господарства. Різке підвищення цін на газ зробило продукцію багатьох українських підприємств (серед яких були черкаський "Азот", горлівський "Стирол", Одеський припортовий завод, "Дніпроазот", "Рівнеазот", сіверодонецький "Азот" та ін.) неконкурентоздатною в порівнянні з російським імпортом. Це призвело до падіння ВВП у 2009 р. на 15,1% порівняно з 2008 роком [9, с. 3]. А оцінка МВФ, що обчислює ВВП країн у доларах США, була ще тривожнішою – ВВП України за 2009 р. скоротився на 35,6% (179,6 млрд. дол. 2008 р. проти 115,7 млрд. дол. 2009 р.) [10, с. 5]. Реальні доходи населення, за різними оцінками, знизилися на 10–20%, що призвело до скорочення на тих же 20% роздрібною торгівлі. Тільки офіційна кількість безробітних в Україні перевищила 1 млн. чоловік. Обсяг інвестицій в українську економіку впав на 40%. Відповідно, у 2009 р. кредитна активність українських банків значно знизилася. Їхнє керівництво майже всі зусилля і ресурси спрямувало на подолання кризи з проблемними кредитами через їх реструктуризацію або продаж колекторським конторам. У результаті масового відпливу коштів з рахунків клієнтів та утруднення доступу до міжнародних ринків капіталу ресурсна база банків упродовж 2009 р. значно зменшилась. Сума депозитних коштів на банківських рахунках скоротилась на 7% (на 24,8 млрд. грн.) і становила 335,0 млрд. грн., незважаючи на підвищення банками процентних ставок за депозитами у гривні до 15,3% річних, а в іноземній валюті – до 10,0% річних [9, с. 3]. Відтік вкладів припинився аж у квітні 2009 р., оскільки населення почало більше довіряти банкам. Ще однією особливістю функціонування банківської системи у 2009 р. було швидке зростання частки вкладів в іноземній валюті і збільшення частки депозитів домогосподарств до 70%, що призвело до радикальної зміни депозитної структури. Згадані вище негативні тенденції призвели до того, що в 2009 р. чисті збитки банківської системи склали рекордні 18,5 млрд. грн., а низка банків опинилася на межі банкрутства.

Упродовж всього 2009 р. на валютному ринку зберігався великий попит на іноземну валюту, який формувався під впливом зменшення притоку валюти в країну, значного обсягу платежів у валюті за імпортними контрактами та очікувань подальшої девальвації гривні. З метою стабілізації фінансового ринку НБУ постійно проводив валютні інтервенції на міжбанківському ринку і цільові аукціони з продажу доларів населенню, аби воно могло вчасно виконувати кредитні зобов'язання перед банками і не збільшувати

кількість проблемних кредитів. Тому за 2009 рік золотовалютні запаси України скоротилися на 16% і станом на 1 січня 2010 р. становили 26,5 млрд. дол. [9, с. 3], незважаючи на отримання Україною від МВФ за програмою “Стенд-бай” другого і третього траншів у розмірі 6,1 млрд. дол.

Певне поліпшення зовнішньоекономічної кон'юнктури, особливо у другій половині 2009 р., а також реалізація окремих антикризових заходів уряду та НБУ забезпечили збереження в Україні фінансової стабільності і, зокрема, стійкості банківської системи. Також в першій половині червня 2009 р. урядом Ю.Тимошенко було націоналізовано три “проблемні” банки: “Укргазбанк”, “Родовід Банк” та “Київ”. Загалом було витрачено 9,57 млрд. грн. Мінфін мав надрукувати ОВДП, ними уряд сплатити за банки, а потім за ці державні облигації банки отримали “живі” кошти в НБУ. Таким чином, в Укргазбанку уряд отримав 84,21% акцій за 3,2 млрд. гривень, в “Родовід Банку” – 99,97% за 2,81 млрд., і в банку “Київ” – 99,93% за 3,56 млрд. [11]. У липні–серпні 2009 р. НБУ таки довелося ліквідувати банки, що зазнали найбільших збитків: Укрпромбанк, “Одеса-Банк”, “Європейський”, “Національний стандарт”, “Причорномор'я”, “Трансбанк”, “Енергія”, “АРМА”, “Дністер”, “Столиця”, “Іпобанк” та ін. [7, с. 6–7]. Ліквідація Укрпромбанку стала найкрупнішою за весь час цієї кризи. Всього ж збанкрутіло і було ліквідовано за час кризи 18 українських банків. Загалом, за підсумками 2009 р. кількість банків в Україні зменшилася до 182, з яких 51 був з іноземним капіталом. Для підтримки ліквідності інших банків НБУ надав їм кредити рефінансування в сумі 64,4 млрд. грн. Задля збільшення обсягів грошових ресурсів банків і з метою стабілізації грошово-кредитного ринку НБУ проводив операції з мобілізації коштів, підтримував обмеження на дострокове повернення банками вкладів населенню, зменшення кредитування економіки, придбав ОВДП на суму 35 млрд. грн. і підтримав продаж на валютному ринку урядом України 4,4 млрд. дол. [9, с. 3]. Щоправда, знову ж таки доводиться констатувати, що Нацбанк не зміг припинити знецінення гривні. Регулятору вдалося лише сповільнити його темпи: у 2009 р. спостерігалось уповільнення інфляції, рівень якої за підсумками року становив 14,9% (порівняно з 21,3% у 2008 р.). За підсумками 2009 р. середній курс гривні до долара становив 7,98.

У 2010 р. банківська система України вийшла на етап посткризового відновлення. Поступово поверталась довіра до банків та до національної грошової одиниці як засобу заощадження. Приріст коштів сектору домашніх господарств у банках у 2010 р. становив 28,5% і на третину перевищив докризовий рівень. Розмір капіталу банків у середньому зріс на 20%. Тим не менш, фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. мала низку довготривалих негативних наслідків, що позначилися на подальшому розвитку вітчизняної банківської системи. По-перше, вона призупинила стабільний поступальний розвиток банків, спричинила низку банкрутств, змусила НБУ переглянути ставлення до процесу регулювання в напрямі посилення вимог до багатьох аспектів банківської діяльності [12, с. 37]. Відбулось розширення

механізмів контролю і підтримки банків, аж до їх викупу державою, незважаючи на те, що нові державні банки залишалися збитковими. По-друге, відбулось значне зниження довіри населення до банків. З кожним роком все більше людей зневірювалися в гривні як валюті для нагромадження капіталу і схилилися до долара чи євро, що стало додатковим фактором нестабільності. До того ж значно зросла чутливість вкладників і інвесторів до проблем всередині держави – часто одних лише чуток про нову кризу виявлялось достатньо для того, аби вони починали вилучати вкладені кошти, розхитуючи тим самим банківську систему. По-третє, криза започаткувала тенденцію до укрупнення банків та зменшення кількості установ з невеликим обсягом активів: цілком природно, що в ситуації постійної зміни умов роботи утримувались на плаву тільки найпотужніші банки. Дрібні банки зазвичай були нездатні впоратися з проблемами і зливалися з іншими або поглиналися більшими фінансовими установами. По-четверте, виникла тенденція до постійного збільшення процентних ставок за депозитами. Вцілілі банки активно боролися за клієнтів і збереження депозитів на їх рахунках, тим самим повільно підточуючи фундамент своєї фінансової стабільності. По-п'яте, уряд та НБУ продемонстрували свою нездатність швидко реагувати на кризові явища і тим більше, запобігати їх виникненню. Слабкий контроль за діяльністю банків, неефективна і обтяжена корупційною складовою політика рефінансування проблемних установ, непродумана грошово-кредитна, бюджетна і податкова політика призвели до того, що станом на кінець 2012 р. Україна була єдиною країною в світі, що не пододала кризи 2008–2009 рр. і не вийшла на показники докризового 2007 р., що визнав навіть екс-голова ради НБУ Анатолій Гальчинський.

Отже, фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. завдала тяжкого удару вітчизняній економіці і банківській системі. Спричинена низкою зовнішніх і внутрішніх факторів, вона стала продовженням глобальної фінансової кризи і призвела до різкого падіння обсягу ВВП України, зниженню життєвого рівня та реальних доходів населення, девальвації гривні, зростання кількості безробітних, загострення політичної кризи в країні. Однак найбільш згубний вплив ця криза мала для української банківської системи – всі банки стикалися з фінансовими проблемами, у 24 проблемні установи була введена тимчасова адміністрація, 18 з них збанкрутували. В результаті була підірвана довіра населення та бізнесу до банківської системи (яка виявилася неспроможна ефективно долати фінансові труднощі), до влади (що скомпрометувала себе спекулятивними операціями з валютою та корупційними схемами з рефінансування банків) та гривні як засобу нагромадження капіталу, що пізніше стало підґрунтям для розвитку нових кризових явищ.

Список використаних джерел

1. Швайка М.А. Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення / М.А. Швайка. – К.: Вид. КМУ, 2010. – 760 с.
2. Гресько Д.С. Фінансово-економічна криза 2008–2009 року в Україні / Д.С. Гресько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=22286>.
3. Сивульний М.І. Національні особливості фінансової кризи

/ М.І. Сивульній // Фінанси України. – 2009. – №7. – С.3–19.

4. “Тінь” над українською економікою збільшилася // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2009/08/3/202428/>.

5. Ватаманюк О. Хроніки кризи (зима 2008–2009 років) / О.Ватаманюк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип.19. – С.7–15.

6. Українці зрозуміють, якщо Тимошенко звільнять за ріст цін // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2008/09/11/3554626/>.

7. Версаль Н.І. Проблемні банки в Україні: наслідки банківської кризи 2008–2009 рр. та ефективність відновлення їх функціонування / Н.І. Версаль, А.Г. Бондар // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_9.pdf.

8. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік / За ред. А.В. Шаповалова. – К.: Департамент статистики та звітності НБУ, 2008. – 204 с.

9. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік / За ред. А.В. Шаповалова. – К.: Департамент статистики та звітності НБУ, 2009. – 202 с.

10. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання / О.Петрик // Вісник НБУ. – 2009. – №8. – С.4–10.

11. Хамлетс В. Уряд націоналізував перші три банки / В.Хамлетс // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/06/11/196052/>.

12. Крупка М.І. Банківська система / М.І. Крупка. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 554 с.

References

1. Shvayka M.A. Bankiv's'ka sistema Ukrayiny: problemy stanovlennya i udoskonalennya / M.A. Shvayka. – K.: Vyd. KMU, 2010. – 760 s.

2. Hres'ko D.S. Finansovo–ekonomichna kryza 2008–2009 roku v Ukrayini / D.S. Hres'ko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=22286>.

3. Syvul'nyy M.I. Natsional'ni osoblyvosti finansovoyi kryzy / M.I. Syvul'nyy // Finansy Ukrayiny. – 2009. – №7. – С.3–19.

4. “Tin” nad ukraiyins'koyu ekonomikoyu zbil'shlyasya // Ekonomichna pravda [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.epravda.com.ua/news/2009/08/3/202428/>.

5. Vatamanyuk O. Khroniky kryzy (zyma 2008–2009 rokiv) / O.Vatamanyuk // Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini. – 2009. – Vyp.19. – С.7–15.

6. Ukrayintsi zrozumiut', yakshcho Tymoshenko zvil'nyat' za rist tsin // Ukrayins'ka pravda [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/news/2008/09/11/3554626/>.

7. Versal' N.I. Problemnii banky v Ukrayini: naslidky bankiv's'koyi kryzy 2008–2009 rr. ta efektyvnist' vidnovlennya yikh funktsionuvannya / N.I. Versal', A.H. Bondar // Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi. – 2013. – №1 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_9.pdf.

8. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2008 rik / Za red. A.V. Shapovalova. – K.: Departament statystyky ta zvitnosti NBU, 2008. – 204 s.

9. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2009 rik / Za red. A.V. Shapovalova. – K.: Departament statystyky ta zvitnosti NBU, 2009. – 202 s.

10. Petryk O. Finansova kryza v Ukrayini ta zakhody shchodo yiyi podolannya / O.Petryk // Visnyk NBU. – 2009. – №8. – С.4–10.

11. Khamlets V. Uryad natsionalizuvav pershi try banky / V.Khamlets // Ekonomichna pravda [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/06/11/196052/>.

12. Krupka M.I. Bankiv's'ka sistema / M.I. Krupka. – L'viv: LNU im. Ivana Franka, 2013. – 554 s.

Reznik I. S., postgraduate student, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), lexx2009@ukr.net

The development of the banking system of Ukraine during the economic crisis of 2008–2009

The purposes of article are reconstruction and comparison of the development of Ukrainian banking system in 2008–2009 and analysis of influence on it of global financial crisis. The aspects explored are the reasons of emergence of crisis, its consequences for banking system, economy and population, anti-recessionary measures of banks and government. When writing the article the author used the following scientific methods: analysis, synthesis, deduction, induction.

The author concluded that the crisis of 2008–2009 was caused equally by the influence of global financial crisis and the presence of systemic problems in the Ukrainian economy, and developed against the backdrop of worsening of global financial conjuncture. It had a devastating impact on Ukrainian economy, dealt a heavy blow to banking system, caused the reduction of GDP growth and a significant decrease in the real income of the population. The author paid special attention to anti-recessionary measures of NBU and government, that caused dissatisfaction of society and criticism of experts. Research provides valuable information which will help to overcome similar crises in the future.

Keywords: history of Ukraine, the banking system, the National Bank of Ukraine, commercial bank.

Reznik I. S., аспирант, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), lexx2009@ukr.net

Развитие банковской системы Украины в условиях финансово-экономического кризиса 2008–2009 гг.

Целью статьи является реконструкция процесса развития отечественной банковской системы в 2008–2009 гг. и анализ влияния на нее мирового финансово-экономического кризиса. Исследуются следующие аспекты проблемы: причины возникновения кризиса, его последствия для банковской системы, экономики и населения, антикризисные меры банков и правительства. При написании статьи использовались следующие методы научного познания: анализ, синтез, сравнение, дедукции, индукции.

Автор пришел к выводу, что финансово-экономический кризис 2008–2009 гг. в равной степени был вызван как влиянием глобального финансового кризиса, так и наличием системных проблем в украинской экономике, и развивался на фоне ухудшения мировой финансовой конъюнктуры. Он оказал разрушительное воздействие на экономику Украины, нанес тяжелый удар банковской системе, вызвал уменьшение темпов роста ВВП и значительное снижение реальных доходов населения. Особое внимание автор уделил антикризисным мерам НБУ и правительства, которые вызвали недовольство общества и критику экспертов. Исследование предоставляет ценную информацию, которая поможет преодолеть подобные кризисы в будущем.

Ключевые слова: история Украины, банковская система, Национальный банк Украины, коммерческие банки.

* * *

УДК 94 (477.85)

Земзюліна Н. І.

доктор історичних наук, професор кафедри
всесвітньої історії Інституту історії і філософії,
Черкаський національний університет
ім. Богдана Хмельницького
(Україна, Черкаси), aklatan_z@mail.ru

МІЖНАРОДНЕ КООПЕРАТИВНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: УСТАНОВЧІ, ЮРИДИЧНІ, ТА ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ

В статті викладено засадничі принципи міжнародного кооперативного руху, що почав активно формуватись в Європі з середини XIX ст. Показано процес перетворення його в дієву економічну та соціальну структуру, прослідковано взаємозв'язок з іншими міжнародними організаціями та конкретні пропозиції, що виходили з їх співпраці. Вказано на національні особливості кооперації, мотиваційні фактори, що її визначали та цілі, які вона мала реалізувати. Визначена роль громади в процесі економічної самоорганізації, її правовий статус, активізацію політичних партій в можливості використання електорального потенціалу кооперації. Зазначена роль виробничої кооперації в становленні міжнародного кооперативного руху, її зацікавленість в об'єднанні національних кооперативних союзів для боротьби з монополіями.

Ключові слова: МКА, виробнича кооперація, міжнародні контакти, економічні права, “кооперативні біржі”.

За новітніх умов спостерігається обґрунтоване зростання уваги до потенціалу кооперації у вирішенні комплексу соціальних та економічних проблем, породжених ринковими трансформаціями останніх років. За сучасними підрахунками, у світі діє близько 1 мільйона кооперативних організацій, понад 120 видів, що об'єднують біля 760 млн. осіб, безпосередньо Міжнародний Кооперативний Альянс (МКА) охоплює понад 45 мільйонів кооператорів, переважно голови родин [1]. Для співпраці ж як відомо, потрібне об'єднання зусиль, та засобів тих, хто хоче співпрацювати. Більше ніж півторастолітній досвід кооперації різних народів та держав доводить, що

Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”